

Марценюк Т. О.

кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри соціології,

Національний університет “Києво-Могилянська академія”, м. Київ

ЖІНОЧЕ ВІЙСЬКОВЕ ЛІДЕРСТВО У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: РОЛЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ І КАМПАНІЇ “НЕВИДИМИЙ БАТАЛЬЙОН”

Коли розпочалася російсько-українська війна в 2014 році, жінки активно долучилися до добровольчих батальйонів, у тому числі, займаючи низку бойових позицій (Берлянд і Парубій, 2024; Брос, 2024; Марценюк et al., 2015; Khromeychuk, 2018). За рік війни деякі військові жінки, серед яких аеророзвідниця і випускниця НаУКМА Марія Берлінська, вирішили привернути увагу до тематики гендерної дискримінації у ЗС України і звернулась до нас з пропозицією провести соціологічне дослідження на цю тематику. До команди дослідників були долучені випускниці кафедри соціології НаУКМА – Тамара Марценюк, Анна Квіт і Ганна Гриценко (Марценюк et al., 2015).

У результаті з 2015 року ця дослідницька команда (із 2018 року спільно з юристками з ГО “Юридична сотня”) провели п’ять соціологічних досліджень про становище жінок у ЗС України: «Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях в АТО» (2015), «Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного життя» (2019), «Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні» (2021), «Невидимий батальйон 4.0. Доступ жінок до військової освіти в Україні» (2022), «Невидимий батальйон 5.0. Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу «Невидимий батальйон» (2023).

Результати першого дослідження були підтримані військовими жінками, які вирішили боротися за свої права та сприяти утвердженню гендерної рівності у ЗС України (Невидимий батальйон 5.0, 2023). Ці дослідження є прикладом публічної соціології та так званою “дією

знизу” щодо регулювання гендерних відносин у суспільстві (Марценюк, 2024). Спільно з іншим механізмом – “дією зверху” – законодавчими змінами вдалося змінити ситуацію в Україні щодо забезпечення рівних прав і можливостей у ЗС України.

У 2015 році було проведено перше соціологічне дослідження “Невидимий батальйон” щодо участі жінок у військових діях в Антитерористичній операції (АТО). Результати опитування 42 жінок, які воювали в АТО, засвідчили такі основні проблеми, на які вказали майже всі респондентки, – це неможливість ухвалювати рішення в армії, а також бути працевлаштованими на бойових військово-облікових спеціальностях. Окремі питання, які не обговорювалися державою, – це побутові питання: брак спеціалізованого медичного обслуговування для жінок, відповідних розмірів форми і взуття, незадовільні умови проживання. Фактично інфраструктура ЗС України була прилаштована під потреби чоловіків і виключала з армії жінок із їхніми специфічними потребами, тобто, позбавлена гендерної чутливості – розуміння потреб військових жінок.

Адвокаційна кампанія «Невидимий батальйон», що розпочалася у 2015 році із однойменного дослідження, започаткувала шлях до позитивних змін як всередині самого сектору безпеки і оборони, так і у суспільному сприйнятті захисниць. У 2016 році було розроблено адвокаційну стратегію «Невидимого батальйону» на 2016–2017 роки, спрямовану на досягнення гендерної рівності у Збройних Силах та МВС України. Військові жінки активно виступали за захист своїх прав у ЗС України. Наприклад, у січні 2016 року в Києві активістки за рівні права та можливості жінок і чоловіків у ЗС України пройшли маршем до Міністерства оборони України у рамках акції «Марш невидимого батальйону» (Марценюк et al., 2019).

Результати соціологічного дослідження «Невидимий батальйон» були доповнені візуальними образами жінок в АТО, які увійшли до календаря 2016 року «Невидимий батальйон», створеного за ініціативи Українського

жіночого фонду та Міністерства інформаційної політики України та підтримки організації ООН Жінки.

У 2017 році було знято український документальний кіноальманах про жінок в умовах бойових дій на Сході України «Невидимий батальйон». У фільмі йдеться про шість історій військовослужбовиць, оповідачами яких були троє українських режисерок: Ірина Цілик, Світлана Ліщинська і Аліна Горлова. Інший документальний фільм, знятий про жінку на війні та проблеми реабілітації після АТО, – це «Явних проявів немає» режисерки Аліни Горлової 2018 року.

У 2021 році, у рамках інформаційної кампанії “Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні” та за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, ГО "Інститут гендерних програм" було розроблено онлайн-курс “Гендерна рівність та протидія сексуальним домаганням у військовій сфері” та реалізовано на платформі масових освітніх курсів Prometheus. Курс розрахований на співробітників і співробітниць сектору безпеки та оборони України, ветеранів і ветеранок, військових журналісток і журналістів, працівників та працівниць системи військової освіти, а також на всіх зацікавлених у темі забезпечення гендерної рівності у військовій сфері.

Щодо цього курсу важливо додати, що Департамент військової освіти і науки Міністерства оборони України рекомендував ВВНЗ та військовим структурним підрозділам закладів вищої освіти включити його до планів роботи з курсантами (Невидимий батальйон 5.0, 2023).

Результати зазначених досліджень, що проводилися протягом десяти років війни, звертають уваги на успіхи і виклики забезпечення гендерної рівності у ЗС України (Марценюк, 2024).

Серед успіхів слід зазначити: підвищення увагу законодавців до питання забезпечення гендерної рівності у військовій сфері, поступове подолання явища вертикальної (більше жінок посідають вищі військові звання) і горизонтальної (більше жінок на бойових спеціальностях)

гендерної сегрегації у військовій сфері, відхід від патерналістської гендерної політики, надання формального доступу жінок до всіх бойових спеціальностей і до військової освіти.

Натомість варто вирішити такі нагальні проблеми як: боротьба і протидія гендерно-зумовленому насильству, сексуальним домаганням у ЗС України, розслідування цих випадків і розробка сталого фахового механізму щодо роботи з цими явищами, а також інфраструктурна інтеграція і більша видимість потреб жінок у ЗС України (гендерно-чутливий підхід). Брак сталості механізмів гендерної політики і подекуди політичної волі щодо їх реалізації, актуальність проблематики “скляної стелі” в ЗС України як ринку праці та видимості жінок серед військової еліти та експертного військового середовища – інші важливі питання, які потребують уваги.

Від початку російсько-української війни у 2014 році українське суспільство пройшло шлях від малобоездатної до ефективної армії, для якої важливими стають цінності гідності та професіоналізму. Жінки були і залишаються важливою частиною цього процесу, ефективними учасницями бойових дій і борчинями за рівність своїх прав та можливостей у секторі безпеки і оборони. Окрім того, спостерігається історична тяглість військового лідерства жінок, які долучалися до війська в часи Першої і Другої світової воєн (Гриценко, 2019).

Список використаних джерел

Берлянд, І. & Парубій, Х. (упор.). (2024). *Жінки на війні*. Дух і Літера.

Брос, Орелі (упор.). (2024). *Жінки та війна. Листи з України до вільного світу*. Бостон: Academic Studies Press.

Гриценко, Г. (2019, 10 жовтня). Як жінки змінили українську армію. *Гендер в деталях*. <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html>

Марценюк, Т. (2024). Забезпечення гендерної рівності у Збройних силах України. *EMPIRIO*, 1 (1), 44-54. <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54>.

Марценюк, Т., Гриценко, Г., Квіт, А. & Берлінська, М. (2015). «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження), за ред. Т. Марценюк. Український жіночий

фонд. http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7746/Martsenyuk_Nevydymyi_bataloin.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Марценюк, Т., Гриценко, Г., Квіт, А., Василенко, Л. & Звягінцева, М. (2019). "Невидимий батальйон 2.0": повернення ветеранок до мирного життя: (соціологічне дослідження), за заг. ред. Т. Марценюк. ООН Жінки. <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b19580b7-e25e-498c-b08e-0ea0d102f0ec>.

Невидимий батальйон 5.0. (2023). Моніторинг рекомендацій і результатів досліджень із циклу "Невидимий батальйон", виконане в межах проєкту НАКО "Просування ґендерної рівності в ЗСУ". За заг. ред. Т. Марценюк. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/25459>.

Khromeychuk, O. (2018). Experiences of Women at War: Servicewomen during WWII and in the Ukrainian Armed Forces in the Conflict in Donbas. *Baltic Worlds*, 4, 58-70. https://www.academia.edu/attachments/56001742/download_file.

УДК: 305-055.2:364-783](477)«364»

Медіна Т. В.

кандидатка соціологічних наук,

доцентка кафедри філософії та культурології

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

Коркач Д. А.

ґендерна дослідниця, викладачка

Київська Школа Економіки, м. Київ

Коновалова Т. В.

заступниця Голови Правління

ГО "Бюро ґендерних стратегій і бюджетування"

ДОГЛЯДОВА ПРАЦЯ ЯК ОСНОВА СТІЙКОСТІ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ

У сучасних умовах повномасштабної війни обороноздатність держави визначається не лише військовими ресурсами, а й здатністю суспільства зберігати життєздатність і підтримку тилу. Одним із ключових елементів цієї стійкості є доглядова праця – невидимий, але стратегічно важливий внесок громадян у оборону держави. Доглядальниці (доглядальники) підтримують життєдіяльність сімей, дозволяють іншим членам родини працювати, служити або волонтерити. Саме тому доглядову працю можна вважати складовою системи національної безпеки та всеохопної оборони.

Реалізація дослідження, присвяченого зазначеній темі, стала можливою завдяки участі авторок у проєкті ГО «Експертний ресурс